

BOEREN EN BURGERS

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN BIJ WEDERZIJDSE
SAMENWERKING

MAARTEN CRIVITS
CARLA MINGOLLA

EEN RAPPORT DOOR ILVO
VOOR EIP OPERATIONELE
GROEPEN

Europees Landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert
in zijn platteland

ILVO

Instituut voor Landbouw-,
Visserij- en Voedingsonderzoek

Voorwoord

Innovatie in de land- en tuinbouwsector is belangrijk om economische ontwikkelingen te realiseren en tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen.

Het Vlaams Programmeringsdocument voor Plattelandsontwikkeling 2014-2020 (PDPO III; Departement Landbouw en Visserij) stimuleert en ondersteunt de competitiviteit en verduurzaming van de Vlaamse land- en tuinbouw via diverse maatregelen. Eén hiervan is: innovatie stimuleren door middel van Europees partnerschap voor innovatie (EIP) via een grotere interactie tussen onderzoek en praktijk. Door de land- en tuinbouwers te betrekken worden de onderzoeksvragen meer op basis van de praktijk bepaald, is er meer interactie tussen land- en tuinbouwers onderling en leren onderzoekers hoe hun resultaten in de praktijk gebruikt worden.

Geïnteresseerde land- en tuinbouwers, adviseurs, onderzoekers, ondernemers en/of andere actoren kunnen zich organiseren in een 'operationele groep' rond een concreet vraagstuk uit de praktijk, waarvoor ze samen naar een innovatieve oplossing zoeken. Dit rapport is het resultaat van de operationele groep 'Boeren en Burgers', waar (nieuwe) vormen van samenwerking tussen landbouwers en burgers verkend zijn.

MEI 2023

INHOUDSTAFEL

5 **INLEIDING**
Leeswijzer en aanpak

11 **WEINIG HANDEN MAKEN ZWAAR WERK**
Nood om samen problemen te lijf te gaan

14 **WAT DENKT DE BOER ZELF?**
Boer burger samenwerking: ja

22 **BOER-BURGER SAMENWERKING**
Vijf verschillende vormen

47 **CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN**
Op naar een betere samenwerking

**"VROEGER WAREN ER VEEL MEER
LOKALE MENSEN DIE KWAMEN
WERKEN OP HET BEDRIJF. DIT ZORGDE
ERVOOR DAT ER OOK EEN SOCIAAL
NETWERK WERD UITGEBOUWD. ER
KWAM IEMAND WERKEN, EN LATER DE
JONGERE BROER, DE NICHT, EEN
VRIEND VAN DIE BROER, ETC. ZO
KWAMEN ER STEEDS MENSEN BIJ DIE
HET BEDRIJF PERSOONLIJK KENDEN.
ALS ER DAN EENS EEN PROBLEEM
WAS, DAN NAM IEMAND DE TELEFOON
OP EN BELDE INEENS EEN HOOP
VRIENDEN OP OM TE KOMEN HELPEN.
DAT IS HET VERHAAL DAT MIJN
BUURMAN, AARDBEITELER OP
PENSIOEN MIJ VERTELDE. "**

LANDBOUWER

1. INLEIDING

De nood aan een betere samenwerking tussen boeren en burgers vertrekt vanuit het begrip dat landbouw en maatschappij op elkaar steunen. Waar de band tussen landbouw en maatschappij midden twintigste eeuw een organisch gegeven was door de hoge representatie landbouwers in de totale (werkende) bevolking, is deze band geleidelijk aan en deels onopgemerkt zeer sterk afgenomen. Op zich hoeft dit geen probleem te zijn, ware het niet dat er vandaag een sterke druk ligt op de primaire sector die met name voor een groot deel zou kunnen worden weggenomen door de relatie tussen boeren en het burgerveld te versterken.

Een hernieuwd partnerschap tussen landbouw en maatschappij kan in beide richtingen een reeks voordelen ontsluiten die vandaag onvoldoende worden gegrepen. Enerzijds maakt de unieke positie van landbouw en de natuurlijke omgeving waarin ze (doorgaans) is ingebed het mogelijk om naast voedsel ook educatie, zorg, sociale cohesie en een gezond leefmilieu voor de maatschappij (en landbouwwereld) te produceren. Stijgende burn-out cijfers, dalende milieukwaliteit, vereenzaming, en gebrek aan kennis bij burgers over het voedingssysteem, maken de nood en ondersteuning van dit soort multifunctionele landbouw meer dan ooit duidelijk en relevant. Van de andere kant is het burgerveld in staat om kennis, respect, draagvlak én middelen te genereren voor een landbouw die het vandaag niet gemakkelijk heeft en onder grote werkdruk staat. Dit kan leiden tot een betere vergoeding van voedselproductie en maatschappelijke diensten, maar ook tot een meer geïnformeerde en geëngageerde burger in het voedingssysteem, met duidelijke voordelen als gevolg.

Het blijkt echter vandaag moeilijk te zijn om de samenwerking tussen boer en burger te verdiepen. Alhoewel er een groeiende interesse is in voeding en landbouw, zijn de meeste vormen van samenwerking tussen boeren en burgers nog eerder in de marge of bestaande uit eerder lossere initiatieven (opendeurdag, mee-werkdag, event). Dat er nog onvoldoende bestendige relaties tussen landbouw en maatschappij ontstaan, wordt ook duidelijk uit de mate waarin we voornamelijk als consumenten staan in ons engagement met betrekking tot landbouw. Waar de Corona lockdown bijvoorbeeld een sterk verhoogde interesse in korte keten producten tot stand bracht die resulteerde in een meerverkoop, was het opvallend om te zien hoe de Vlaming als consument zeer snel was hervallen in de gekende winkel-gewoontes, met een grote terugval van de verkoop van korte keten producten als gevolg.

Toch is er heel wat potentieel om burgers en boeren meer te engageren. Tijdens dit onderzoek stonden we gaandeweg steeds meer versted van de vele mogelijke vormen die boer-burger samenwerking vandaag kan aannemen. Veel van deze vormen zoals groene zorg, landbouweducatie, vrijwilligerswerk en coöperatieve samenwerking, bestaan vandaag al en vormen een mooi en concreet uitgangspunt. De uitdaging die voorligt, is om de bestaande vormen gemakkelijker werkbaar te maken, bekend te maken en meer flexibel toepasbaar voor een veel groter publiek. In dit rapport overlopen we dan ook voor verschillende types boer-burger samenwerking zowel knelpunten en doorbraken, met de hoop hier een zeer nodige verandering tot stand te brengen.

Het meest hoopgevende is misschien wel dat er aan beide kanten van het spectrum interesse is in boer-burger samenwerking. Uit een bevraging bij de Vlaamse landbouwer die we lanceerde in het kader van deze operationele groep bleek dat maar liefst 60 % van de ondervraagden (N=129) aangaf al te hebben samenwerkt of interesse te hebben om in de toekomst samen te werken met burgers. Tal van redenen en motivaties werden door de landbouwers aangegeven als voordeel van dergelijke samenwerking: meer inzicht en respect voor landbouw, landbouw kan een verbindende functie hebben met de lokale gemeenschap, betrokkenheid met burgers loont op de lange termijn. Daarnaast vinden we ook aan andere kant van het spectrum een significante groep burgers die klaar staat om zich in te zetten voor één van de vormen van boer-burger samenwerking.

Een bevraging rond de waardering van de burger voor de Vlaamse landbouw uit 2017 (Verleye en Zadorina, 2017) toont aan dat maar liefst 20 procent van de Vlaming sterk betrokken is bij de landbouw, en dit door middel van het actief deelnemen aan landbouwactiviteiten zoals hoevertoerisme, opendeurdagen of meewerkdagen (6%), het volgen van de gebeurtenissen op de voet (4%) of het bezig zijn met de problemen in de landbouwsector (13%). Deze groep mensen werd mogelijk nog groter tijdens de Corona crisis die ons allen paradoxaal genoeg meer op de lokale buitenruimte deed betrekken, en vormt een niet te onderschatten potentieel voor boer-burger samenwerking in Vlaanderen.

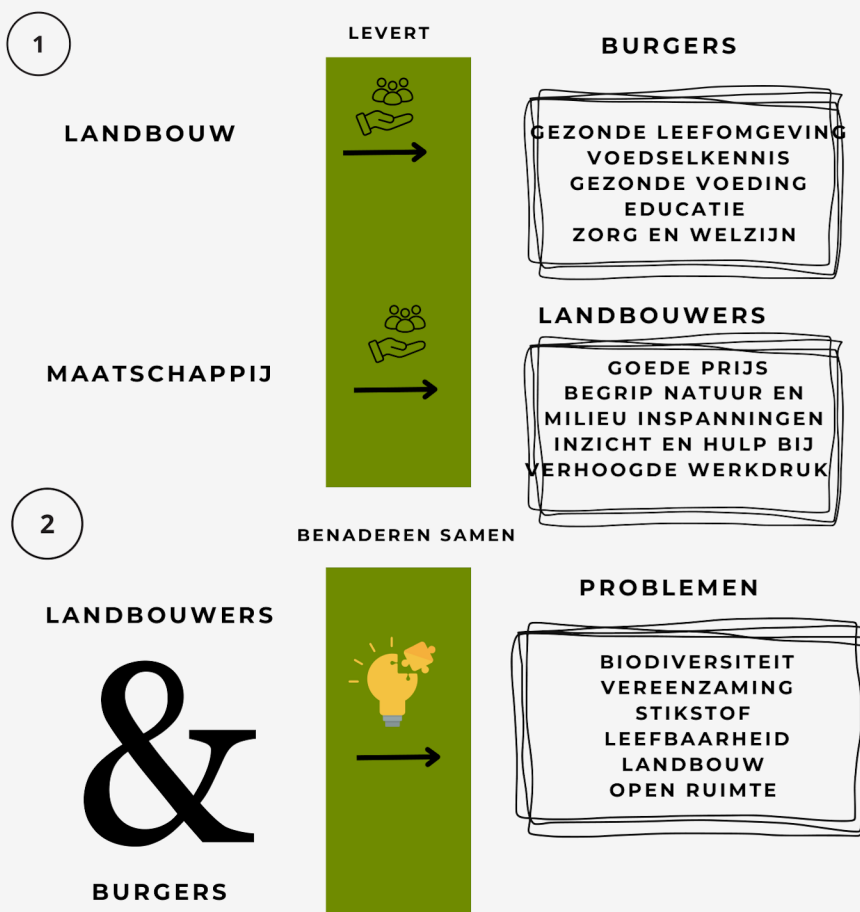
LEESWIJZER EN AANPAK

DOEL

Dit rapport kadert binnen het project 'Operationele Groep: Boeren en Burgers'. De doelstelling van dit rapport is dan ook om verschillende burger- boer samenwerkingsstypes in kaart te brengen die een toegevoegde waarde creëren voor de boer, burger en maatschappij.

Met toegevoegde waarde bedoelen we enerzijds dan dat de burger draagvlak, middelen maar ook trots en voldoening kan genereren voor de boer, terwijl de burger geniet van persoonlijke groei, gemeenschapsvorming en voedselgeletterdheid (bv. welzijn, kennis, sociaal contact) door middel van de ervaring in de landbouw. Naast deze wederzijdse voordelen tussen landbouw en maatschappij, doelen we ook expliciet op een toegevoegde waarde die ontstaat via duurzame samenwerkingsrelaties van waaruit de vraagstukken waarmee de Vlaamse landbouw wordt geconfronteerd meer gezamenlijk kunnen worden opgenomen tussen boer en burger. Deze laatste vorm van waarde overstijgt het individuele voordeel, en moet gezien worden vanuit maatschappelijk belang en de rol van collectieve actie (boer-burger samenwerking) in het aanpakken van gedeelde publieke vraagstukken (landschap, open ruimte, biodiversiteit, sociale cohesie, etc.). Visuele voorstelling van weder werking landbouw en maatschappij (Fig 1):

FOCUS

We beschrijven in dit rapport een reeks boer-burger samenwerkingstypes en hun knelpunten en mogelijke opportuniteiten op vlak van de versnelde realisatie van deze samenwerking. Statuten zoals vrijwilligerswerk, CVBA, zorg - en stagetraject en landbouweducatie worden besproken. Hiermee pogen wij de samenwerkingstypes op lange termijn structureel beter te maken én beleidsmakers, lokale gemeenten en betrokken organisaties op de hoogte te brengen rond het soms diffuus (en beperkend) wetgevend- en beleidskader.

Een juridische advies focust zich te vaak enkel op het wetgevend kader stricto sensu. Het is dan ook de bedoeling, net omdat dit zo strikt is, om dit wetgevend kader uit te dagen op lange termijn, vanuit de noodzaak om boer-burger samenwerking beter te faciliteren.

Belangrijk is dat we in dit rapport uitgaan van een samenwerking tussen een individuele/modale burger en een landbouwer. Juist omdat er vaak rond het begeleiden van doelgroepen - zoals specifieke doelgroepen (patiënt in de zorg of studenten in het landbouwonderwijs) - al een duidelijk uitgewerkt kader bestaat, **willen we ons hier toeleggen op individuele burgers, om ook hier één van de mogelijkheden rond bv. zorg, educatie en sociaal/economische samenwerkingen te verkennen.**

Tot slot geven we mee dat we ons in dit rapport niet richten op betaalde arbeid binnen een werkgever-werknemer relaties en zodoende niet ingaan op de boeiende en complexe vraag rond de invulling van bezoldigde arbeid in de landbouwsector. Wel stippen we, in de conclusie, een aantal mogelijke vervolgacties aan rond dit punt op basis met het overleg met de VDAB en de sector rond toekomstige kansen en samenwerkingen.

LEESWIJZER EN OVERZICHT HOOFDSTUKKEN

In het eerstvolgende hoofdstuk 'Steeds minder handen maken zwaar werk' gaan we kort in op een aantal meer structurele tendensen die inzicht geven in de oorzaken rond het steeds verder uit elkaar bewegen van algemeen maatschappelijke en landbouwkwesties. We beschrijven hierbij het belang van de veranderde condities rond arbeid in de landbouw en het ongemakkelijke spanningsveld tussen hoge maatschappelijke verwachtingen en beperkte mogelijkheden tot multifunctionele landbouw.

In het hoofdstuk 'Wat denkt de boer zelf?' gaan we in op hoe de boer zelf kijkt naar samenwerking met burgers en bespreken we een aantal van de belangrijkste resultaten van de interviews en de survey gericht naar Vlaamse landbouwers.

Het hoofdstuk 'boer-burger samenwerkingstypes' vormt de hoofdfocus van dit rapport en **beschrijft vijf verschillende boer-burger types**. Steeds volgen we hier eenzelfde structuur waarbij we ingaan op (1) de meerwaarde, (2) de voorwaarden, alsook (3) de knelpunten en opportuniteiten. Sommige types worden geïllustreerd via een casus om een beter inzicht te krijgen in het type aan de hand van een concreet voorbeeld. Uiteraard zijn deze voorbeelden illustratief, en wordt het duidelijk dat er binnen 1 bepaald type een veelheid aan mogelijkheden en ideeën tot uitwerking kunnen komen.

In het afsluitende hoofdstuk, schrijven we een overkoepelende reflectie, geven we eerste leerlessen mee vanuit de project call (een oproep naar landbouwers tot het indienen van projecten die burger-boer samenwerkingen realiseren) die naar landbouwers werd gecommuniceerd en formuleren we een aantal mogelijke stappen voor de toekomst.

KENNISVERZAMELING EN EXPERTISE

In dit project werden een groep actieve landbouwers betrokken (een 10-tal) die open staan voor nieuwe vormen van burger - boer samenwerking. Aan de hand van een focusgroep en interviews bij landbouwers uit verschillende sectoren gingen we dieper in op het thema burgerparticipatie en hun visie daarrond. Omdat we de inzichten van zo veel (en divers) mogelijke landbouwers wilden capteren, lanceerden we ook een bredere bevraging bij de Vlaamse landbouwer. Zo verkregen we een inzicht in de motivaties, ideeën en concrete maar opschaalbare noden die landbouwers hebben m.b.t. burger-boer samenwerkingen.

Ook betrokken we verschillende sectororganisaties en experts (Steunpunt Korte Keten, Voedselteams VZW, VDAB, advocatenkantoor Crivits & Persyn, WWOOFing, Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk, dienst sociale inspectie) wiens expertise ons hielp de specifieke voorwaarden en kansen rond boer-burger samenwerking in kaart te brengen.

Met alle inzichten verkregen van de landbouwers, sectororganisaties en eigen deskresearch hebben we verschillende types die boer en burger verbinden in kaart gebracht. We kunnen stellen dat elk van deze types een meerwaarde creëert voor boer en burger maar steeds ook juridische en structurele knelpunten bevatten. Om een duidelijker zicht te krijgen op de knelpunten en hoe we deze kunnen omvormen naar eventuele doorbraken (opportunities), hebben we bij ons onderzoek juridisch experts (advocaten in arbeids- en sociaal recht) geraadpleegd. Hun bevindingen/ aanvullingen worden in dit rapport weergegeven bij de samenwerkingstypes. Het is belangrijk te vermelden dat de expertise van de juristen verrijkend is maar geen sluitende oplossing biedt voor de knelpunten van elk type.

Bron: CSA Molenkouter

2. STEEDS MINDER HANDEN MAKEN ZWAAR WERK

Het belang van het opnieuw aanhalen van de banden tussen landbouw en maatschappij moet worden gezien in het licht van een reeks evoluties die ervoor gezorgd hebben dat het perspectief tussen beiden gaandeweg verder uit elkaar werd gedreven. Het is een uitdaging om hier - zonder vals sentiment noch met gebrek aan systeemgerichte analyse - na te gaan wat de drijvende factoren zijn achter de huidige context waarin boer-burger samenwerking zich situeert.

In Europees historisch perspectief geplaatst, zijn landbouw en de rest van de maatschappij steeds wat verder van elkaar verwijderd geraakt. Doordat steeds meer landbouwbedrijven stopten - tussen 2005 en 2016 stopten maar liefst 4.2 miljoen landbouwers in Europa - en steeds minder mensen tewerkgesteld zijn in de landbouw wordt bijgevolg ook een steeds grotere groep mensen afgesloten van de landbouwwereld (Eurostat, 2020a). In de rurale gebieden van Europa daalde de aandeel van landbouw, bosbouw en visserij van 21% naar 12%, waar het aandeel bouw en industrie gelijk bleef en het aandeel diensten steeg met 10% (EU, 2021). Veel burgers zijn zodoende niet meer direct betrokken met de uitdagingen en kansen binnen de landbouwsector en de natuurlijke omgeving waarin zij is ingebed.

Landbouwbedrijven zijn steeds efficiënter en meer gespecialiseerd geworden. Landbouwers werken gemiddeld een hoog aantal uren per week en verwachten vaak van werknemers dat ze meedraaien in een hoog werkritme. Het werk op een landbouwbedrijf is - gegeven huidige arbeidsefficiëntie normen - zwaar en minder goed betaald in vergelijking met andere sectoren.

Een recente prognose van het aantal arbeidsplaatsen in de landbouw geeft aan dat het aantal mensen dat zal werken in de landbouw nog verder zal afnemen met bijna een derde tussen 2017 en 2030 (EU, 2017). Diezelfde studie gaf ook aan dat veel mensen niet geneigd zijn om de landbouwsector te zien als potentiële werkgever, en dat gespecialiseerde landbouwbedrijven ook vaak de beslissing nemen om te investeren in technologie in plaats van in arbeid, wat kan gezien worden als een bijkomende oorzaak van het gebrek aan potentieel om menselijk kapitaal te vrijwaren in de landbouw. Dit menselijk kapitaal is nochtans broodnodig.

In de landbouw en voedingswereld wordt arbeid nog heel vaak gezien als een loutere factor van productie. Daarbij wordt over het hoofd gezien dat werk zowel publieke als private winst teweegbrengt alsook sociaal-cultureel en economisch een bijdrage levert aan lokale gemeenschappen. Deze tendens om arbeid te herleiden tot productie, wordt bestendig door de huidige marktprijzen, die het onmogelijk maken om veel te investeren in arbeid, wat de druk op 'efficiënte arbeid' (hoge werkdruk - laag loon) constant houdt en bijgevolg weinig ruimte maakt voor een duurzaam personeelsbeleid. En wanneer externe arbeid dan toch wordt ingeschakeld in een landbouwbedrijf, dan wordt dit meestal gerealiseerd in de vorm van routinematige arbeid zoals die wordt uitgevoerd door (vaak buitenlandse) seizoenarbeiders of loonwerkers. Men gaat externe arbeid slechts zelden zien als het actief betrekken van nieuwe mensen in het uitbouwen van een bedrijfsstrategie (en dus eerder opteren voor technologie met advies of uitbesteden van taken, maar zelden voor partnerschap in ondernemerschap). Zo zegt een landbouwer:

“ De prijs die je krijgt op de markt is te laag om arbeid op een goede manier te vergoeden. Het is niet dat de mensen niet willen werken, dat geloof in niet. ”

Algemeen kan worden gesteld dat het landbouwbedrijf vaak blijft draaien rond de familiale/individuele nucleus en slechts sporadisch gewerkt heeft met externe arbeid of beroep doet op een netwerk van lokale burgers en bewoners. Dit heeft als gevolg dat een gemiddeld landbouwbedrijf geen netwerk van lokale bewoners en burgers rond zich opgebouwd, waar dit vroeger wel veel meer het geval was omdat rurale netwerken meer verknoopt waren met lokale economische landbouwactiviteiten.

“ —————

Vroeger waren er veel meer lokale mensen die kwamen werken op het bedrijf. Dit zorgde ervoor dat er ook een sociaal netwerk werd uitgebouwd. Er kwam iemand werken, en later de jongere broer, de nicht een vriend van die broer, etc. Zo kwamen er steeds mensen bij die het bedrijf persoonlijk kenden. Als er dan eens een probleem was, dan nam iemand de telefoon op en belde ineens een hoop vrienden op om te komen helpen. Dat is het verhaal dat mijn buurman, aardbeiteler op pensioen mij vertelde.”

Toch moet iemand zich bekommeren over ‘the bigger picture’. Waar de landbouwsector zich voornamelijk en efficiënt focust op voedselproductie, wil zij ook graag een rol spelen in het aanpakken van thema’s zoals het gebruik van de open ruimte, watervoorziening, biodiversiteit, stikstofproblematiek en bodemzorg. Zo wordt maar liefst 51% van de open ruimte beheerd door de landbouw in (het peri-urbane) Vlaanderen en moet landbouw dus gezien worden als een cruciaal middel om een reeks publieke diensten aan de maatschappij te leveren (Verhoeve et al., 2019). Maar daar tegenover staat dus dat de aanhoudende daling van het aantal landbouwers, gecombineerd met een steeds hogere werkdruk en specialisatie alsook een hoge inkomenszekerheid (VILT, 2018): dit is op zijn zachtst gezegd geen goede startpositie om naast het voorzien in voedsel ook andere diensten te gaan leveren.

We kunnen dus stellen dat een steeds kleiner wordende groep landbouwers wordt geconfronteerd met een stijgend gewicht van nieuwe uitdagingen rond economie (goed inkomen, eerlijke handelsrelaties), omgeving (klimaat, stikstof, biodiversiteit, landschap, natuur) en sociale aspecten (werkvreugde, stress, lokale netwerken). Deze topics worden weliswaar besproken door overheidsactoren en kennisinstellingen, maar hierin wordt zeer vaak abstractie gemaakt van de tijd en middelen die landbouwers zelf voor handen hebben om deze thema’s aan te pakken. Er wordt helaas voorlopig ook geen adequaat beleid gevoerd dat deze zaken op een geïntegreerde manier aanpakt.

Zo worden we geconfronteerd met een moeilijk te ontwarren paradox. Vanuit wetenschap, beleid en maatschappij worden een hele resem maatschappelijke functies bij de landbouw gelegd en beschreven in allerhande publicaties, rapporten en debatten. Maar tegelijkertijd worden dit soort maatschappelijke functies door markt, overheid of maatschappij onvoldoende vergoed, waardoor het probleem van de nood aan multifunctionele landbouw steeds opnieuw door een dode letter wordt geproduceerd. In dit rapport willen we verkennen in welke mate we via de weg van boerburgersamenwerking een doorbraak kunnen initiëren om de vraagstukken rond landbouw op een meer geïntegreerde manier aan te pakken.

De boer wordt niet genoeg vergoed om zich sociaal te engageren, maar hij wil het wel. We zijn aan het evolueren naar fabrieken, echt waar.

Ikzelf en mijn vrouw willen ons sociaal engageren, maar ik zie niet hoe we dat kunnen doen met onze beperkte tijd.

3. WAT DENKT DE LANDBOUWER ZELF?

Voordat we dieper ingaan op de verschillende types, lichten we toe hoe de boer denkt over het samenwerken met burgers. We baseren ons hiervoor zowel op de gesprekken die we hadden met boeren in het kader van de operationele groep – (focusgroep en individuele interviews) als op de resultaten van een enquête die breed werd uitgestuurd naar Vlaamse landbouwers. De enquête werd via verschillende kanalen verspreid (ILVO nieuwsbrief, website en sociale media, de netwerken van de landbouwers betrokken in de operationele groep, Steunpunt Korte Keten nieuwsbrief) en werd ingevuld door 129 professionele Vlaamse landbouwers. Dit gaat over landbouwers actief in alle sectoren. De vragenlijst peilde naar de demografische gegevens van de landbouwers, samenwerking met burgers: type samenwerking, voor- en nadelen, ervaring en via welke kanalen in contact komen met burgers, stellingen rond rol lokale gemeentes en voedselstrategieën en kennis rond mediërende instanties die boer-burger samenwerking mogelijk maakt.

Belangrijk te vermelden is dat de resultaten van de enquête niet representatief zijn voor de Vlaamse landbouwers aangezien de steekproef niet representatief is voor de landbouw populatie in Vlaanderen (groter aandeel vrouwen in de steekproef, geen representatieve verdeling over de provincies en sectoren). De resultaten geven wel een verdiepend inzicht in hoe de boer staat t.o.v. burgerparticipatie en werken ondersteunend voor de inleiding en discussie van dit rapport. Ook zijn de respondenten actief in verschillende landbouwsectoren wat toch aangeeft dat burgerparticipatie mogelijk is in verschillende landbouwmodellen. We waren verrast hoeveel van de respondenten reeds ervaring heeft met burgersamenwerking en de positieve evaluatie van de samenwerking.

ALGEMENE BESCHRIJVING BEVRAAGDE BOEREN

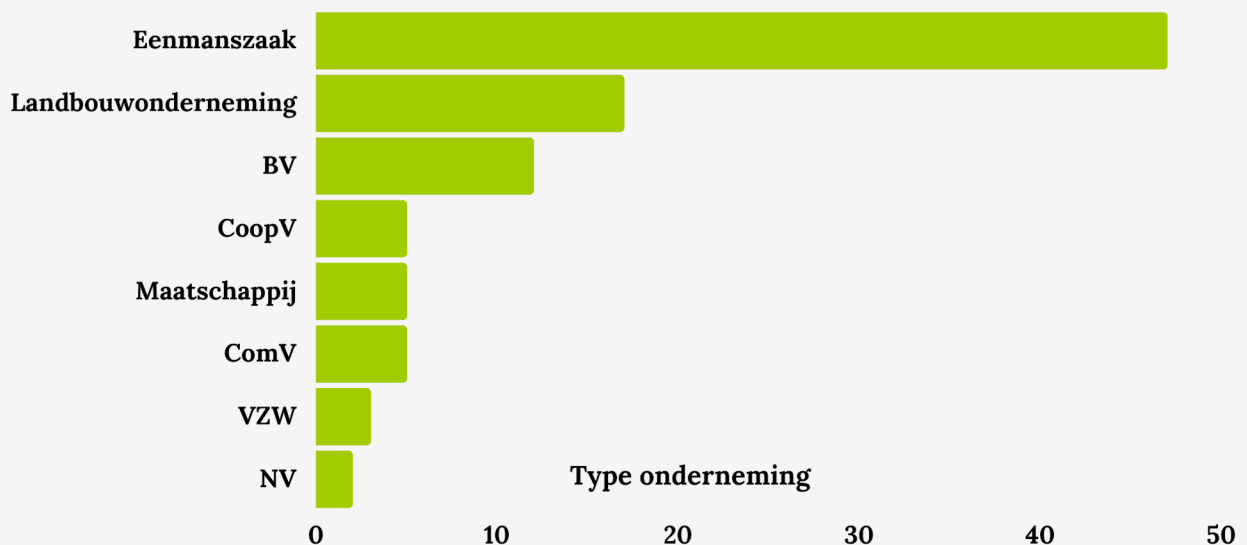
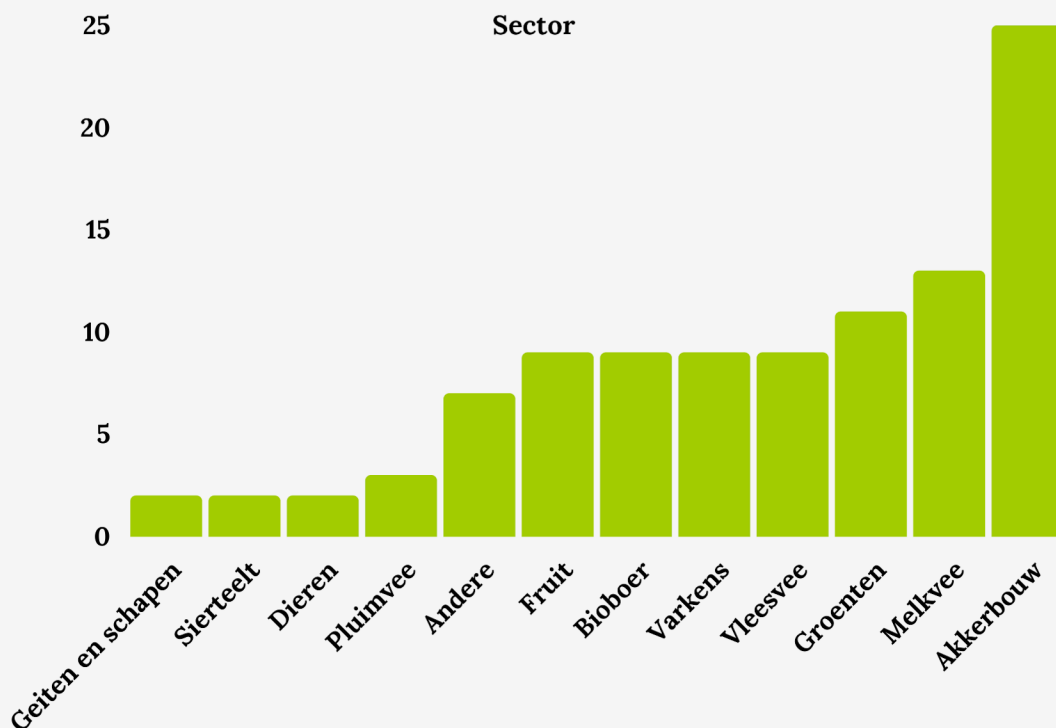
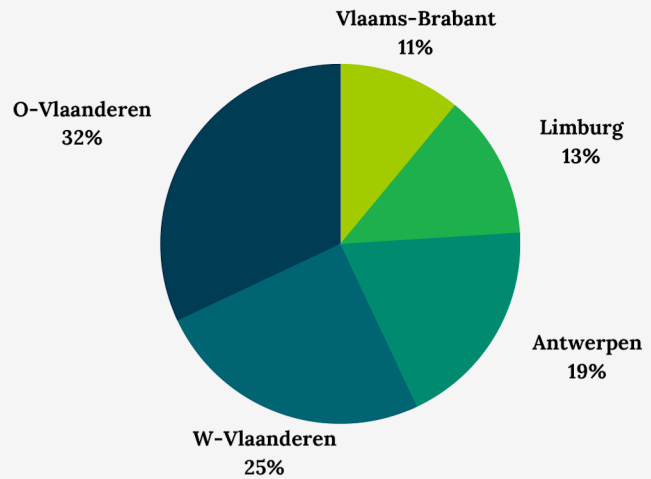

56%

44%

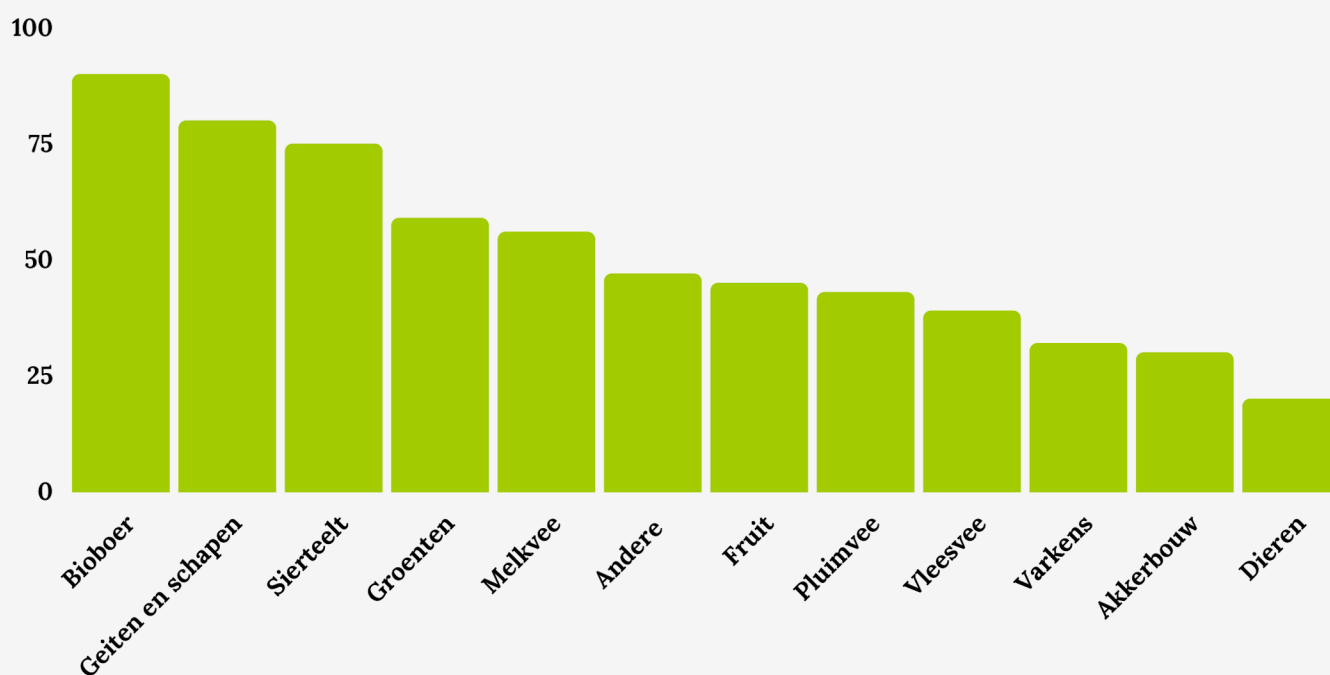
GEM. LFT=
47 JAAR

SAMENWERKING MET BURGERS

Van alle bevroagden gaf maar liefst 71% aan dat ze momenteel (44%) of in het verleden (27%) op één of andere manier samenwerk(t)en met burgers. Van de boeren die nog nooit samengewerkt hebben met burgers (29%), gaf nog eens 38 procent aan dat ze wel interesse hebben om in de toekomst samen te werken. Dit betekent dat meer dan 2/ 3e van de bevroagde boeren de relevantie inziet en motivatie heeft om met burgers samen te werken.

Opvallend is dat boeren uit verschillende sectoren momenteel samenwerken met burgers:

Notitie: Hoe te interpreteren: In de grafiek op de vorige pagina zie je dat 25% van de respondenten actief zijn in de akkerbouw. Van die 25% werken er op heden 30% met burgers (deze grafiek). Het gaat dus om relatief kleine aantallen.

Het blijkt dat landbouwers deze samenwerking tot stand brengen via een heel divers palet aan soorten samenwerking gaande van af en toe hulp (48%), stagetraject (37%), groene zorg (9%), landbouweducatie (9%) en vrijwilligers (7%). Maar ook alle andere in de studie aangehaalde samenwerkingsvormen werden in meer of mindere mate door de bevroegde landbouwers in uitvoering gebracht.

De overgrote meerderheid van de boeren gaf aan dat de hulp van burgers het geval was rond dagelijkse taken (49%), uitzonderlijke taken (27%) en uitwisselen van kennis (22%). De helft van de landbouwers geeft dus aan dat zij hulp kunnen gebruiken voor dagelijkse taken, wat zou kunnen zeggen dat landbouwers te weinig tijd hebben om op zichzelf de vele taken op het landbouwbedrijf uit te voeren. Ongeveer een kwart van de landbouwers geeft aan dat er een wederzijdse uitwisseling van kennis was tussen boer en burger. Dit laatste punt is belangrijk omdat het een onderscheidend element is in het wederzijdse aspect kenmerkend voor boer-burger samenwerking.

Ook blijkt dat van de landbouwers die reeds ervaring hebben met boer-burger samenwerking er gemiddeld genomen een positief gevoel werd overgehouden aan de samenwerking ($M = 5.25$; $Me = 5$; op een schaal van 6 punten). Slechts 2 respondenten gaven aan de samenwerking slecht te vinden. Enkele voorbeelden van positieve ervaringen die de boeren vermeldden, zijn: verrijking, verlaagt de werkdruk, veel aangenamer werken, de helpers zien er ook gelukkig uit, taken belangrijk. In het algemeen kunnen we dus stellen dat de landbouwers voordelen zien in het samenwerken met burgers vanwege het sociaal contact (28%), het geeft hen een gevoel van tevredenheid (22%) en het leidt tot nieuwe ideeën en samenwerkingsmogelijkheden (17%).

Echter geven de boeren ook aan dat het samenwerken met burgers ook tijdrovend is (24%), geen garantie geeft dat burgers blijven komen (continuïteit) (17%) en extra zorgen met zich meebrengt (16%). Het vrijwillig karakter van hulp (burgers komen niet altijd opdagen) en gebrek aan respect werd ook vernoemd.

Van zij die nog niet hadden samengewerkt tot op heden werden als de belangrijkste barrières gegeven het gebrek aan tijd (23%), de last van administratie (21%) en in mindere mate de moeilijkheid van de taken en andere (16%).

Het gebrek aan tijd en het invullen van administratie en begeleiding op het veld werd ook in de focusgroep aangehaald als een belangrijke barrière. Zoals hierboven aangehaald, wordt het gebrek aan tijd echter ook veroorzaakt door een hoge werkdruk, die op zich weer wordt beïnvloed door een te lage prijszetting. Interessant is echter dat juist door het voorzien van boer-burger samenwerking terug meer tijd beschikbaar kan komen op het bedrijf, en een lange termijn engagement tussen boer en burger ook kan leiden tot een betere prijszetting voor de producten (bv. door verhoogd vertrouwen in lokale economische netwerken).

*Extra handen zijn altijd
welkom op een
boerderij. Er zijn steeds
taken die door iedereen
uitgevoerd kunnen
worden.*

*Betrokkenheid geeft
burgers andere
inzichten. En dat loont
op lange termijn.
Gaandeweg groeit het
vertrouwen.*

*We moeten er geen
doekjes omwinden, boeren
is een zware stiel. De
uitdaging ligt dan ook in
het vinden van geschikt,
gedreven personeel.*

Van de boeren die samenwerken met burgers, geeft 35% aan dat ze de burgers een opleiding geven alvorens ze taken uitvoeren op het landbouwbedrijf, waarvan bijna alle landbouwers de opleiding zelf geven. Dit kan dan ook een reden zijn waarom het gebrek aan tijd de grootste barrière is samen te werken met burgers. In dit opzicht is de landbouw brigade een interessante piste om te bekijken. De landbouw brigade is een vzw die zich inzet voor de organisatie van meewerkdagen, het begeleiden van de taken, het geven van de nodige vorming voor de deelnemers en het regelen van allerhande administratie zoals verzekeringen. Opvallend is wel dat slechts 14% van de bevroagde boeren deze organisatie kent, terwijl 43% zich toch zou willen aansluiten bij deze organisatie. Dergelijke types van samenwerking bieden verschillende voordelen voor zowel boer als burger en worden verder in het rapport besproken

Bron: landbouwbrigades

MEDIËRENDE INSTANTIES

Opvallend is dat landbouwers vooral in contact komen met burgers op eigen initiatief. De overgrote meerderheid doet dat via persoonlijk contact (32%) of sociale media (23%), eigen nieuwsbrief (8%) of andere vormen van eigen netwerk (13%). Indien er een mediërende instantie is die landbouwers helpt in contact komen met burgers dan gaat dit vooral over scholen (in kader van stagetraject of landbouweducatie, voornamelijk eerste); 22%) of in mindere mate via onderzoeksinstellingen (8%).

Ook opvallend is de volledige afwezigheid van landbouworganisaties en (lokale) overheid in het tot stand brengen van boer-burger samenwerking, ondanks hun positieve uitlating over deze aspecten. Nochtans toont de survey aan dat er bij de landbouwers een heel duidelijke vraag leeft naar lokale overheden om een mediërende rol te spelen; 58% geeft namelijk aan dat ze interesse zouden hebben om samen te werken met lokale gemeenten om burgers meer te betrekken bij de landbouw en hun bedrijf. De landbouwer verwacht dus een meer bemiddelende en faciliterende overheid, één die we vandaag nauwelijks zien. Daartegen staat 42% weigerachtig tegenover het idee van lokale gemeenten als mediërende instanties. Enkele redenen waarom boer-burger samenwerking (niet) gestimuleerd moeten worden via lokale gemeenten, werden aangegeven in de survey:

- **Collectief: gemeenschappelijke waarden en normen helpen uitdragen**
 - **Beter imago voor de landbouw**
 - **Draagvlak creëren voor de landbouw**
 - **Sociaal netwerk vergroten**
 - **Betrokkenheid van de burger vergroten**
 - **Gemeente is op de hoogte van landbouwbedrijven**
- **Bewaren van autonomie**
 - **Moeilijkheid van taken: geen begrip van lokale instanties**
 - **Risico beperkt engagement**
 - **Idee dat gemeente niet positief staat t.o.v. de landbouw**
 - **Gebrek aan tijd**

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de helft van de landbouwers akkoord was met de stelling: 'Ik vind dat de maatschappij meer betrokken moet worden bij de landbouw. Het kan niet worden verwacht dat landbouwers alles op zichzelf doen.' (M= 3.36; Me= 4, op een schaal van 5 punten). Dit is een belangrijke bevinding, omdat het aangeeft dat de bevroagde landbouwers het belang inzien van de maatschappelijke meerwaarde van landbouw, maar dat zij evenwel aangeven dat zij dit niet alleen kunnen bewerkstelligen.

Tot slot dient nog vermeld te worden **dat 56% van de bevroagde boeren, interesse heeft om mee te denken over de doelstellingen van de Vlaamse voedselstrategie**. Tot op heden zijn er weinig tot geen boeren betrokken om de Vlaamse voedselstrategie verder vorm te geven.

Bron: CSA Molenkouter

WELKE IDEEËN HEBBEN BOEREN?

Er leven bij landbouwers heel wat verfrissende ideeën rond boer-burger samenwerking, zelfs nog naast de types die we voorop stellen in dit rapport:

- Zo had een landbouwer het idee om gastheer te zijn voor buurtactiviteiten van verenigingen, scholen op de boerderij, om van daaruit nieuwe ontmoetingen en kennismakingen mogelijk te maken.
- Een andere landbouwer stelde voor om een algemeen vak ‘landbouw’ verplicht te maken in het gangbaar middelbaar onderwijs. Dit vak zou een eigentijdse en accurate visie op landbouw kunnen meegeven en toekomstige volwassen burgers het besef meegeven wat allemaal bij voedselproductie komt kijken. Vanuit een dergelijk vak zou het een gemakkelijke volgende stap zijn om een ‘verrijkende stage’ aan te bieden op landbouwbedrijven.
- Andere landbouwers vragen een duidelijker wettelijk kader rond het samenwerken met burgers (bv. vrijwilligers), omdat men vaak onvoldoende geïnformeerd is over de wettelijke mogelijkheden.
- Een andere landbouwer had het idee om een halve hectare af te staan en ter beschikking te stellen als ‘dorpsmoestuin.’

4. OVERZICHT TYPES BOER-BURGER SAMENWERKINGEN

Zoals hierboven aangegeven, gaan we in deze nota in op verschillende bestaande vormen van burger-boer samenwerking en bespreken we per type de logica, toegevoegde waarde en knelpunten.

We gaan in op **vrijwilligerswerk** op landbouwbedrijven en hoe dit mogelijk wordt in het kader van educatie en wederzijdse uitwisseling van ideeën en visie. Hierbij is de rol van een vzw structuur van belang, die kan toezien op het educatieve luik van de samenwerking.

Een andere manier die burger en boer verbindt is via **educatie**. Hier zijn een aantal opmerkelijk verschillende mogelijkheden: een **stage-vormingstraject** op het landbouwbedrijf, de ontvangst van groepen die iets willen bijleren over landbouw of landbouwers die komen spreken en lesgeven op scholen. De uitwisseling kan kaderen in een opleiding rond landbouw, als onderdeel van leerdoelstellingen in het regulier onderwijs of het scholen van burgers als opstap naar nieuwe jobs in het voedingssysteem of uit louter persoonlijke interesse (cf. Synergie tussen educatie/communicatie en werkgelegenheid).

Ook de verbinding tussen landbouw en zorg is een vorm van boer-burger interactie. Groene zorg wordt uitgevoerd binnen een afgebakend kader, maar er zijn kansen om ook **zorg of welzijnslandbouw** te zien als een meer algemene manier om burger en boeren te verbinden.

We verkennen ten slotte boer-burger samenwerking in de vorm van **coöperaties**, waar samen wordt geïnvesteerd in het landbouwbedrijf, voedselproductie, duurzame energie, korte keten, educatie, opleiding. Hier maakt een CVBA structuur het mogelijk om als maatschappij te investeren in landbouw, met kapitaal, grond en arbeid.

VRIJWILLIGERSWERK

Vrijwilligerswerk in de landbouw maakt het mogelijk om landbouw en burger dichter bij elkaar te brengen. Doordat burgers effectief in contact komen met de dagdagelijkse realiteit en context van het landbouwbedrijf wordt op een zeer directe manier kennis gemaakt met de landbouw. Er kan een leercontext ontstaan en een wederzijdse relatie waaruit ook kan worden geput als een 'sociaal netwerk'.

VOORWAARDEN

Als we vrijwilligerswerk beperken tot het strikte juridische statuut van vrijwilliger dan moet men rekening houden met het feit dat het wetgevend kader voorschrijft dat het vrijwilligerswerk dat plaatsvindt op een boerderij, moet worden georganiseerd door een organisatie zonder winstoogmerk (vzw) die een educatieve focus in haar statuten insluit. De mediërende vzw moet in die zin de nadruk leggen op de organisatie van vormingsactiviteiten, moet vrijwilligers actief begeleiden, alsook gebruik maken van een duidelijk afsprakenkader (zie o.a. hoofdstuk 2; decreet 3 april 2009; betreffende het georganiseerde vrijwilligerswerk).

Een **afsprakenkader** met vrijwilligers bevat tenminste de volgende elementen (bron: Steunpunt Vrijwilligerswerk):

- Wat is het doel van de organisatie (vzw), wat wil ze bereiken?
- Welke bescherming worden geboden via verzekering?
- Welke kosten worden terugbetaald?
- Hoe wordt omgegaan met discretie: hoe secuur omgaan met wat je ziet, hoort en ervaart?

Naast het educatief kader waarin de vrijwilliger moet worden ingebed, speelt ook de invulling van het belangeloze doel waarnaar de vzw haar activiteiten richt. Vrijwilligers zijn inzetbaar in een vzw, in de mate dat het (1) activiteiten betreft die inpasbaar zijn in het onbezoldigd karakter en belangeloos doel van de vzw, en (2) er geen oneigenlijk gebruik wordt gemaakt van de vzw door de betrokken vrijwilliger activiteiten met economische finaliteit te laten verrichten. Vrijwilligerswerk gebeurt steeds onbezoldigd, maar er kan wel worden gebruik gemaakt van een onkostenvergoeding (betaald door de vzw).

Neem bijvoorbeeld dat het belangeloos doel van de vzw verbonden is aan een lokale jeugdvereniging en dat deze graag een boerderijkamp wil organiseren waarin de leden iets bijleren over bodemleven en biodiversiteit of het verzorgen van landbouwdieren. Als in deze context meewerkmomenten worden georganiseerd dan kan dit niet beschouwd worden als een tewerkstelling omdat de activiteit in het kader van de (doelstellingen van de) jeugdorganisatie tot stand komt.

Het belangeloze doel van de vzw kan zich verbinden aan een maatschappelijke activiteit die los staat van landbouw maar kan zich ook rechtstreeks verbinden met een landbouw en voeding gerelateerde missie, bijvoorbeeld de bevordering van voedsel-geletterdheid, kennis over natuur-inclusieve landbouw of het bijdragen aan een sociaaleconomisch rechtvaardige landbouw.

Bron: CSA Molenkouter

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN

Een belangrijk **knelpunt bij de regels rond vrijwilligerswerk** is het gebrek aan eenduidigheid over het soort taken die men onder het belangeloos doel van de vzw kan onderverdelen. De onduidelijkheid betreft de interpretatie van een economisch voordeel en de mate waarin een economisch voordeel voor het landbouwbedrijf doorweegt ten aanzien van de educatieve waarde voor de vrijwilliger of een ander belangeloos doel waarvoor de vzw zich inzet. Wanneer er een economisch voordeel verbonden is aan het vrijwilligerswerk, dan geldt de arbeidswetgeving en kunnen inkomsten onderworpen worden aan vennootschapsbelasting. Wanneer de educatieve waarde doorweegt, dan geldt de arbeidswetgeving niet. Als kan worden aangetoond dat er geen arbeidsrelatie is tussen de landbouwer en de persoon die een activiteit aan het uitvoeren is op de boerderij, bijvoorbeeld doordat de deelnemer duidelijk op de hoogte is van het occasioneel karakter en de educatieve functie van zijn bezigheid, dan is er een principe geen probleem. Daarom is het belangrijk om bij het werken onder een vrijwilligersstatuut hier goed op de hoogte van te zijn. Indien de sociale inspectie een controle uitvoert zal zij steeds nagaan of er sprake is van een zogenaamde gezagsrelatie tussen werkgever en werknemer.

Een tweede **knelpunt** is organisatorisch van aard. Het reeds besproken tijdsgebrek bij landbouwers om zelf dergelijke vzw structuren op te zetten vormt een belangrijke barrière. De overheid zou landbouwers kunnen begeleiden in het opzetten van vzw structuren die het voor hen gemakkelijker maken om binnen een sluitend kader en duidelijke afspraken meer structureel samen te werken met vrijwilligers.

Ook bestaan er reeds initiatieven die vrijwilligerswerk op landbouwbedrijven faciliteren. Een voorbeeld hiervan is de organisatie landbouwbrigades, een vzw die zich inzet voor de organisatie van mee-werkdagen, het begeleiden van de taken, het geven van de nodige vorming en educatie voor de deelnemers en het regelen van allerhande administratie zoals verzekeringen. Uit de survey bleek dat de overgrote meerderheid van de bevroegden niet bekend is met deze vzw, maar dat er wel een heel deel boeren interesse hebben om hier bij aan te sluiten. De Vlaamse overheid zou hier met haar lopende voedselstrategie verder op kunnen inzetten door dergelijke organisaties verder te ondersteunen en nieuwe van dit soort organisaties mee te helpen opzetten.

Een andere mogelijke opportuniteit kan het bekijken van andere statuten zijn - naast het statuut vrijwilligerswerk - zoals 'vrijwillige inzet', 'burgerinitiatief', 'maatschappelijke stage' en 'goede daad'. Dergelijke statuten behoeven verder onderzoek vanuit overheid en experts, en afdelen met departement en controlediensten.

SAMENVATTING

Knelpunten	Opportunities
Onduidelijkheid aard belangeloos doel vzw.	Beleidswerk en communicatie rond educatieve functie.
Onvoldoende tijd voor zich te organiseren als een vzw structuur.	Faciliteren nieuwe en bestaande vzw's m.b.t. landbouw.
Rigide tweedeling vrijwillig - arbeid.	Onderzoek en beleidswerk rond andere statuten zoals 'vrijwillige inzet', 'burgerinitiatief', 'maatschappelijke stage' en 'goede daad'.

LANDBOUWBRIGADES

De Landbouwbrigades is een netwerk van geëngageerde burgers die de landbouw en de beweging voor agro-ecologie ondersteunen. Brigadisten (burgers) organiseren zich via meewerkdagen en acties. Zo leren ze uit de praktijk over boerenlandbouw en helpen ze mee met de boer(inn)en om het voedselsysteem te transformeren. Voortbouwend op de praktijkervaringen, die brigadisten opdoen op de boerderij, gaan ze samen dieper in op het bredere systeem waarin de landbouw zich bevindt. Via acties kaarten ze de problematieken in het systeem aan en promoten ze alternatieven.

Tijdens de meewerkdagen kunnen burgers o.a. een serre helpen bouwen, onkruid wieden, een stuk grond vrijmaken, hooien, oogsten, moestuinbakken installeren, enzovoort terwijl ze uitleg krijgen over ecologische landbouw en natuur. Het is de bedoeling om vanuit de mee-werkdagen te komen tot een community van boeren en burgers, die ook weer over ruimere kwesties op het platteland en in het voedsel en landbouwgebeuren nadenken. Lokale acties kunnen zich richten op heel wat verschillende dingen: educatie, zorg, een solidariteitsproject,..

Landbouwbrigades worden gecoördineerd door Wervel, Fian & Solidagro (www.landbouwbrigades.be).

Bron: landbouwbrigades

STAGE-VORMINGSTRAJECT

Veel studenten doorlopen een stage-vormingstraject tijdens hun opleiding. Soms is het standaard ingebed in het curriculum, soms een keuzeoptie voor de student. In veel gevallen is dit het leerrijkste moment van een opleiding omdat de theorie die gezien wordt tijdens de opleiding toegepast kan worden in de praktijk. Daarnaast bereidt de student zich voor op een toekomstige carrière en ligt de nadruk op een professionele ervaring:

'De primaire bedoeling van een stagiair, is niet dat de stagiair door het verrichten van arbeid in zijn levensonderhoud voorziet, maar dat hij, weliswaar door het verrichten van arbeid onder gezag, praktische beroepservaring opdoet.' (Juridisch expert.)

Stagiairs zijn een meerwaarde voor de boer: ze inspireren met nieuwe zaken die ze geleerd hebben op school en kritische vragen die tot denken stemmen, en omdat de boer praktische ervaringen door kan geven kan dit een gevoel van tevredenheid opwekken, enzovoort. Ook biedt dit de mogelijkheid om de stagiair later nog te contacteren voor een vakantiejob of een voltijdse job na afstuderen.

VOORWAARDEN

Momenteel kan men enkel in het kader van een (langdurige) opleiding op een erkende manier een stagetraject volgen. Hiervoor wordt een drie-partijen contract opgezet tussen opleidingsinstituut, stagebegeleider (landbouwbedrijf) en student.

In Vlaanderen zijn er verschillende Bachelor en Master opleidingen (bv. Bio-ingenieur, Biowetenschappen, Landbouwkunde) waarbij de student een vrijwillige stage kan volgen op een landbouwbedrijf. Het stagetraject onder begeleiding van een onderwijsinstelling kadert altijd binnen een erkende opleiding en bevat steeds een korte termijn periode (periode van 3 - 6 maand).

Daarnaast bestaan er enkele opleidings- en vormingscentra die zich zowel richten op actieve en toekomstige landbouwers. Landwijzer vzw biedt dergelijke leertrajecten rond biologische en biodynamische landbouw aan. Hun missie is bijdragen aan de groei en ontwikkeling van kwalitatieve, professionele biologische en biodynamische landbouw in Vlaanderen (www.landwijzer.be). Enerzijds bieden ze een leertraject aan voor wie professioneel actief wil worden in de biosector (voor zowel niet actieve als actieve land- en tuinbouwers). Dit betreft een opleiding van 2,5 jaar inclusief praktijkstages. Anderzijds organiseren ze jaarlijks kortere vormingen voor boer(inn)en die al actief zijn binnen de biosector, om zich verder te verdiepen in de sector (bv. verbindend communiceren, biodynamische landbouw cursus toepassen).

Ook kunnen burgers die reeds werkzaam zijn in de privésector gebruik maken van een Vlaams Opleidingsverlof (VOV; vroeger gekend als educatief verlof). Burgers die wensen te starten in of willen bijleren over de land- en tuinbouw, kunnen via dit statuut een extra opleiding doen of stage volgen. Men mag dan afwezig zijn op het werk terwijl het loon doorbetaald wordt. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat er enkele voorwaarden m.b.t. type opleiding en type tewerkstelling verbonden zijn aan het opnemen van dergelijk verlof. Onder andere Landwijzer vzw & AgroCampus vzw bieden opleidingen aan die kunnen gevolgd worden onder het VOV. Landwijzer vzw biedt een leertraject van 2,5j inclusief praktijkstages aan (zie hierboven) en een inspiratie cursus agro-ecologie. De inspiratie cursus is bedoeld voor gangbare boer(inn)en die een overschakeling naar biolandbouw overwegen maar bevat geen praktijkstage. AgroCampus vzw biedt opleidingen inclusief praktijkstages aan voor reeds actieve en toekomstige land- en tuinbouwers. Ook hier zien we dat praktijkstages steeds kaderen binnen een georganiseerde opleiding.

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN

Gegeven onze focus op boer-burger samenwerking tussen individuele burgers en boeren is een knelpunt van dit type dat de praktijkstages in Vlaanderen altijd binnen een opleiding kaderen of gericht zijn op reeds actieve landbouwers of toekomstige landbouwers. Hierdoor valt er een grote doelgroep uit de boot. De 'modale burger' kan immers ook geïnteresseerd zijn om iets bij te leren over land- en tuinbouw, zonder een directe wens om zich te vestigen in deze sector, bijvoorbeeld vanuit zijn/haar eigen ambities tot persoonlijke ontwikkeling, als autodidact of vanuit een wens om nieuwe skills op te doen die kunnen worden toegepast in een andere context. In welke mate kunnen individuele burgers m.a.w. refereren naar een meer persoonlijk of niet strikt landbouw-gerelateerd vormingstraject in hun deelname aan activiteiten op de boerderij?

De geraadpleegde juridische experts gaven echter het volgende aan:

'Het begrip stage veronderstelt ons inziens het volgen van een (erkende) opleiding, een begeleiding van een vormingscentrum. De loutere intentie van de burger is niet relevant ter beoordeling van het statuut. Men zal al snel een arbeidsverhouding kwalificeren indien er geen sprake is van een statuut zoals erkende stage.'

Dit geeft aan dat er weinig speelruimte is om individuele boer-burger samenwerking te kaderen binnen een statuut van vorming waar de focus ligt op meer algemene in plaats van professionele vorming. Het is ook niet de bedoeling van professionele opleidingen om dit te faciliteren.

Wat echter wel een interessante en verder te verkennen piste is, is om een vormingstraject rond landbouw te introduceren binnen bestaande vormingsinstituten die zich meer algemeen richten op de educatie van burgers. Een mogelijke denkrichting kan zijn om vormingsinstituten die zich richten op doorsnee burgers zoals Avansa en Stichting Lodewijk De Raet, vanuit boer-burger samenwerkingen te betrekken.

Daarnaast kan het ook interessant zijn om universiteiten nauwer te betrekken bij de landbouwwereld, omdat ook in sommige gevallen onderzoek dat wordt uitgevoerd door thesis en doctoraatsstudenten kan worden opgezet vanuit een bestendige relatie tussen onderzoeker en landbouwer. Een recent voorbeeld hiervan is de Gentse stadsacademie waar verschillende trajecten rond duurzame voedselsystemen werden opgezet en waar studenten mee de organisatie opnamen van focusgroepen tussen landbouw en natuur en etnografisch onderzoek deden waarin zij zelf gingen meewerken op het landbouwbedrijf als een vorm van dataverzameling (<https://stadsacademie.be>).

Ook opvallend is het gebrek aan verbinding tussen theoretische kennis over landbouw en landbouwpraktijk, zoals we dit kunnen afleiden uit het gebrek aan leerstages en werkervaring in de landbouw bij veel masteropleidingen die een focus op landbouw hebben.

SAMENVATTING

Knelpunten	Opportunities
Vorming beperkt tot professionele focus.	Uitbreiden naar algemene vorming en organisaties die zich richten op modale burgers.
Stages zijn onvoldoende/niet verankerd binnen masteropleidingen met focus op landbouw.	Leerstages integreren in opleiding bio-ingenieurswetenschappen, landbouweconomie, etc. om kennis, inzicht en banden met de sector te vergroten.
Weinig praktijkgericht onderzoek.	Onderzoek van studenten inzetten op landbouwbedrijven, meer structurele samenwerking tussen onderzoeksinstellingen en landbouwwereld.

WELZIJNSLANDBOUW

De verbinding tussen landbouw en zorg is maatschappelijk gezien een belangrijke vorm van boer-burger interactie. Groene zorg is vandaag vooral bekend vanuit het afgebakende kader van de professionele hulpverlening, maar biedt als type ook veel breder belangrijke voordelen voor het algemeen welzijn. We worden in Vlaanderen geconfronteerd met een onrustwekkende groei van het aantal individuele gevallen van burn-out. Zo tonen recente cijfers dat op 31 december 2020 maar liefst 112.000 Belgen al meer dan een jaar arbeidsongeschikt zijn door burn-out of depressie. Eind 2016 waren dit ongeveer 80.000 mensen (RIZIV, 2021). Het steeds on-line zijn, wat tijdens de pandemie nog werd versterkt, schept een gevoel van steeds meer bereikbaar te moeten zijn, vult nodige rustpauzes op en leidt zodoende tot stress en afname van veerkracht. Tegelijkertijd toont onderzoek steevast aan, en dit werd ook tijdens de lockdown bevestigd, dat mensen baat hebben bij het beleven van de groene ruimte en dat het werken en beleven in open lucht, weg van online afleiding rust en herstel tot stand brengt (zie bv. Peter et al., 2015). De Corona lock-down toonde aan dat het belang van een toegang tot groene ruimtes zoals moestuinen en landbouwruimtes een belangrijk middel is om om te gaan met dergelijke crisissituaties en het collectief herstel ervan (Schoen et al., 2021). Ook werd door verschillende boeren aangehaald - zowel in de interviews als in de bevraging - dat zij geregeld vragen krijgen van particulieren met burn-out en de vraag om regelmatig te kunnen mee helpen op de boerderij, met de expliciete bedoeling om rust en herstel te vinden via deze ervaring. De boeren gaven echter aan dat er geen afdoende kader is om dit op een goede manier organiseren.

Ik heb het al heel vaak gehad dat er iemand zich spontaan bij mij aanmeldt om te komen helpen. Vaak zijn het mensen die even nood hebben aan een rustpauze. Maar die heb ik altijd afgewezen omdat ik denk dat het niet mag.”

VOORWAARDEN

Voor dit samenwerkingsstype is er reeds een praktische gids uitgewerkt ('Aan de slag met een zorgboerderij - PreventAgri') waar verschillende belangrijke punten m.b.t. de opstart en ontwikkeling van een zorgboerderij (soorten zorgboerderijen, samenwerken met verschillende sectoren, juridisch kader voor samenwerking met de zorgboerderijen, enzovoort) aan bod komen. Dit rapport omvat geen herhaling van dit reeds verrichte onderzoek maar vat de belangrijkste punten samen om zo een aantal knelpunten in kaart te brengen.

Een zorgboerderij is een bedrijf, vereniging of particulier initiatief waar activiteiten van land -of tuinbouw productie of andere activiteiten die betrekking hebben op de omgang met planten of dieren, benut worden bij een aanbod van Groene Zorg. Groene Zorg zijn alle mogelijke activiteiten voor een brede waaier aan kwetsbare groepen waarbij, in een vrijwillig kader en onder begeleiding, een groene werkomgeving wordt benut met het oog op beleving, dagbesteding, time-out of begeleiding tot een arbeidstraject ('Aan de slag met een zorgboerderij'). De zorgboer(in) is de bedrijfsleid(st)er en een verantwoordelijke van de vereniging of particuliere initiatiefne(e)m(st)er die Groene Zorg op een zorgboerderij aanbiedt. De zorggast of hulpboer is dan de persoon uit een kwetsbare doelgroep die deelneemt aan de Groene Zorg (bv. kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen; mensen met een handicap en personen met psychische of sociale moeilijkheden).

Er zijn verschillende types van zorgboerderijen:

- zorgboerderijen die ontstaan als initiatief van een landbouwbedrijf, een vereniging, de overheid, etc.;
- de zorgboer(in) kan de boer(in) zelf zijn, een vrijwilliger, een professionele vrijwilliger, etc.;
- de zorg gasten kunnen al dan niet een vergoeding krijgen of betalen; enzovoort.

Op te merken valt dat, in tegenstelling tot het vrijwilligerswerk dat altijd moet worden georganiseerd d.m.v een vzw structuur, een zorgboerderij een social profit (non-profit) of een for profit statuut (ondernemingen die winst nastreven) kan hebben. Dit heeft natuurlijk enkele juridische gevolgen.

In het geval van een **for profit** zorgboerderij staat de zorggast onder toezicht en gezag van de bedrijfsleider en staat het bedrijf ten dienste van de zorggast. Toch is er geen sprake van een arbeidsovereenkomst omdat er geen loon wordt uitbetaald. De arbeidswetgeving met alle wederzijdse verplichtingen tussen werkgever en werknemer is dus niet van toepassing op de zorgboerderijovereenkomst. Wel moet de zorgboerderij steeds rekening houden met de sociale wetgeving (veiligheid en gezondheid moet gewaarborgd worden).

Als de zorgboerderij geen winstoogmerk heeft (social profit) dan kunnen zorggasten in een vrijwilligersstatuut geplaatst worden. Belangrijk hierbij is dat het bij een zorgboerderij overeenkomst strikt genomen niet altijd gaat om vrijwilligerswerk aangezien de zorgboerderij ten dienste staat van de zorggast en een vrijwilliger altijd ten dienste staat van een bedrijf.

Omdat er, in Vlaanderen/België, **geen statuut** bestaat voor wie geactiveerd wordt in een kader van een zorgtraject, wordt er beroep gedaan op een statuut dat de realiteit van een zorgboerderij het dichtst benadert; het statuut van vrijwilligerswerk.

Er bestaat dus geen specifiek beleidskader/statuut dat uitgewerkt is voor dit samenwerkingstype; binnen een for profit bedrijf wordt er aanspraak gedaan op een samenwerkingsovereenkomst en bij een social profit bedrijf op een vrijwilligersstatuut.

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN

Bij dit samenwerkingstype is de zorgboerderij ingebed in een breder begeleidingstraject van welzijn. De zorgboerderij staat dus nooit op zichzelf maar is een onderdeel van een traject om de zorggast sterker te maken in zijn/haar sociaal functioneren en dit door het ter beschikking stellen van een groene omgeving, tussen planten en dieren. De betrokkenheid van een professionele hulpverlener of trajectbegeleider is daarom onmisbaar - de zorggast staat dus altijd onder begeleiding van een zorgboer(in) en een externe begeleider. Heel wat welzijns- en zorgvoorzieningen (bv. GGZ, bijzondere jeugdzorg, CLB) werken dan ook samen met zorgboerderijen.

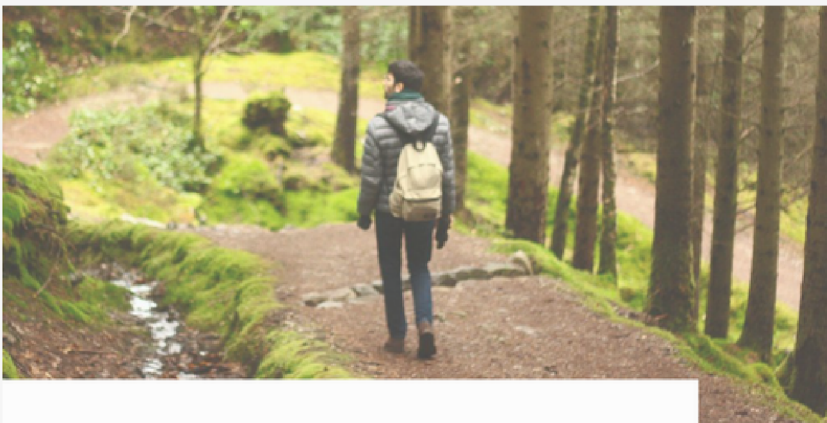
Alhoewel professionele begeleiding in veel gevallen nodig is, is het strenge noodzakelijk karakter van de tussenkomst van een professionele hulpverlenende organisatie een knelpunt voor een optimale boer-burger samenwerking. Namelijk, enkel indien een burger aangesloten is bij een erkende voorziening, kan deze aan de slag op een zorgboerderij. Hierdoor vallen burgers die niet aangesloten zijn bij een erkende voorziening maar wel psychische moeilijkheden hebben (bv. burn-out) uit de boot. Uit gesprekken met sommige boeren bleek dan ook dat ze al spontane aanvragen kregen van burgers met een burn-out; of ze de boer konden helpen op hun veld ten voordele van hun mentaal welzijn.

Behalve de erkende welzijns- en zorgvoorzieningen, tonen andere sectoren (lokale sociale dienstverlening, justitie, tewerkstelling, ...) ook belangstelling voor Groene Zorg. Tot op heden is er echter geen samenwerking mogelijk rond welzijnslandbouw omwille van het uitblijven van een gepast beleidskader hiervoor.

Hoewel we hierboven een aantal knelpunten van dit model bespreken, is het niet de bedoeling om te sleutelen aan het sterk verankerd juridisch kader van zorgtrajecten. Eerder biedt dit ons de opportuniteit om te pleiten voor nieuwe statuten waarbij het begrip Groen Zorg opengetrokken wordt aan zowel de kant van de zorgbehoevenden als aan de kant van de zorgboerderijen. Met andere woorden, dat de modale burger met welzijnsproblematieken terecht kan bij andere landbouwbedrijven dan enkel erkende zorgboerderijen. Hier blijft het wel belangrijk dat er een derde professionele partij bij betrokken is, bijvoorbeeld een dokter of een psycholoog, om de ernst van de problematiek in te schatten zodat dit geen risico's inhoudt voor de boer en burger.

Recentelijk verscheen er een artikel in de krant (Bron: VRT) dat dokters in Canada natuur op doktersvoorschrift voorschrijven vanwege de positieve, helende werking op gezondheid. Dit kan als inspiratie dienen om toe te passen in Vlaanderen; werken op een landbouwbedrijf op voorschrift van de dokter. Ook hier is er sprake van een mediërende instantie maar de drempel ligt veel lager dan bij een erkende voorziening. Op die manier kunnen landbouwbedrijven (die geen zorgboerderij zijn) hun bedrijf openstellen voor mensen die welzijnsproblematieken zoals stress, burn-out hebben maar niet in die mate dat er intense begeleiding nodig is. Uit het gesprek met de sociale inspecteur blijkt ook dat een attest van de geneesheer volstaat om zwart werk uit te sluiten op het bedrijf en dat de tussenkomst van een erkende instelling niet noodzakelijk is. Ook dit dient voorgelegd te worden op beleidsniveau. De geraadpleegde juridische expert stelde het volgende voor, geïnspireerd op de situatie in Nederland;

“Bij de begeleiding van de zorggasten op de zorgboerderij is er steeds een welzijns- of zorgvoorziening betrokken. Dat kan op verschillende manieren (zie: rapport zorgboerderij) - cf. hierboven). Eén van de manieren is dat de zorgboerderij zelf, alleen of in samenwerking met andere zorgboerderijen, een erkenning heeft als voorziening (zoals in Nederland vaak het geval is). Dit kan mogelijks een oplossing zijn voor mensen die niet zijn aangesloten zijn bij een voorziening.

Meer natuur op doktersvoorschrift? "Fysiek contact met natuur bevordert weerstand"

Wist je dat je natuur op doktersvoorschrift kan krijgen?
Vooral in Canada schrijven dokters het advies steeds meer

Bron: VRT

SAMENVATTING

Knelpunten	Opportunities
Gebrek aan mogelijkheden voor modale burgers om vanuit persoonlijke welzijnsproblematiek (bv. burn-out) groene zorg via landbouw aan te spreken.	Nieuw statuut inroepen dat Groene Zorg opentrekt aan de kant van de zorgbehoevende maar ook aan de kant van zorgboerderijen.
Streng driehoeksverhouding: zorgboerderij, zorggast en erkende voorziening.	Derde partij kan ook een psycholoog of dokter zijn. Zorgboerderij is tegelijk een erkende voorziening?

LANDBOUWEDUCATIE

Landbouweducatie is een vorm van boer-burger interactie waarbij landbouwers of anderen actief communiceren over de waarde, processen en complexiteit van landbouw. Er zijn heel wat mogelijkheden rond landbouweducatie, maar veel landbouweducatie heeft vandaag een eerder occasioneel en ongestructureerd karakter. **Landbouweducatie heeft echter verschillende belangrijke voordelen die niet altijd als dusdanig erkend worden.** Burgers worden ingeleid in de landbouwmaterie, krijgen begrip voor de positie van de landbouwer in het voedselsysteem en inzicht in het ruimere plaatje rond voedselproductie. Ook is het zo dat indien schoolgaande jeugd op een meer systematische manier wordt in contact gebracht met landbouw dit op termijn de kansen verhoogt dat er terug een grotere interesse en instroom in de stiel van landbouw worden tot stand gebracht.

VOORWAARDEN

Landbouweducatie vereist geen specifiek juridisch statuut en wordt in de meeste gevallen door landbouwers zelf opgenomen en richt zich zowel op groepen van (volwassen) burgers als op scholen. Meestal heeft de educatie een eenmalig karakter - zoals de plaatselijke school die 1 maal per jaar op bezoek komt of burgers die ontvangen worden op de dag van de landbouw of een jaarlijks feest.

In sommige gevallen is landbouweducatie een meer structureel onderdeel van het landbouwverdienmodel zoals bij het een bedrijf dat landbouwklassen organiseert waar scholen kunnen logeren voor een kamp of een bedrijf dat deelneemt aan een formule zoals boerderijklassen waarbij een landbouwer een klas ontvangt voor 20 dagdelen gedurende een heel jaar en waar de landbouwer telkens een verbinding maakt met de leerdoelstellingen van het kind.

Landbouwers zijn zelf vrij om landbouweducatie te organiseren, **maar de organisatie en ontvangst van groepen vraagt tijd zowel naar voorbereiding als naar ontvangst en rondleiding**. In sommige gevallen zijn er lokale overheden of onderzoeksinstituten die landbouwers helpen en faciliteren met de organisatie van landbouweducatie, maar dergelijke faciliteiten zijn niet in Vlaanderen-breed opgebouwd.

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN

Knelpunten rond landbouweducatie werden door het ILVO reeds in kaart gebracht en worden in het kader van dit rapport opnieuw aangehaald (zie Crivits et al., 2016 voor een meer uitgebreide duiding).

Landbouweducatie wordt vandaag nog opgevat als een randfenomeen en niet iets wat structureel door het landbouwbedrijf kan worden opgenomen. Uit onderzoek blijkt dat landbouweducatie voorlopig enkel rendabel is als het wordt ingezet in combinatie met verbreding en waar het educatieve element een rol speelt in het versterken van verbredingsactiviteiten zoals agro-toerisme of korte keten verkoop.

Op zich wordt landbouweducatie - en de organisatie ervan - nog onvoldoende als waarde op zich vergoed (Crivits et al., 2016). Een mogelijke doorbraak zou kunnen zijn om na te gaan in welke mate landbouwbedrijven landbouweducatie kunnen aanbieden als een dienst die kan vergoed worden door de markt. Op die manier wordt landbouw ingebed in een ruraal toeristisch arrangement, en wordt de relatie vastgelegd tussen dienstaanbieder en consument. De vraag stelt zich hier wel in welke mate een relatie bedrijf-consument al dan niet bevorderlijk is voor een meer langdurige boer-burger samenwerking.

Als landbouweducatie zich richt op formeel onderwijs, zoals lager of middelbaar onderwijs dan moet dit kunnen beschouwd worden als een 'publieke dienst'. Momenteel zijn er voorbeelden van structurele samenwerkingen tussen scholen en landbouwbedrijven, maar dergelijke samenwerkingen worden door het huidige kader eerder afgeremd in plaats van gestimuleerd. Omdat landbouw niet opgenomen is in de eindtermen, waar dit bijvoorbeeld wel het geval is voor milieu, burgerschap en techniek zijn er nauwelijks incentives om een structureel contact tussen onderwijs en landbouw te bevorderen. Een knelpunt is dus dat leraren en onderwijsinstellingen weinig aanknopingspunten hebben om zich te engageren in gelijk welke vorm van landbouweducatie.

Een doorbraak zou hier kunnen zijn om meer (enig) gewicht te geven aan landbouw en voedselsystemen **binnen de eindtermen en ontwikkelingsdoelen** die de overheid vastlegt zodat deze ook worden meegenomen in de ontwikkeling van de lesplannen **en dus op termijn leerkrachten in staat stellen om zich vanuit hun werk te engageren met landbouweducatie**. Daarnaast zouden leerkrachten ook vandaag al kunnen gesensibiliseerd worden rond de mogelijkheden om iets te doen in hun lessen rond landbouweducatie. Een concreet praktisch probleem bleek de moeilijkheid om het vervoer te organiseren naar de landbouwbedrijven. Een eenvoudig budget hiervoor voorzien zou een oplossing kunnen bieden.

Een ander knelpunt is dat **de landbouwer zichzelf onvoldoende ziet als potentieel leerkracht**. Dit kan echter worden aangepakt door vorming hierrond te voorzien, onder meer door verder te bouwen op initiatieven zoals deze bijvoorbeeld werden uitgewerkt door Inagro en VIVES hogeschool. Skills die bij landbouwers worden ontwikkeld zijn pedagogische skills, aansluiting bij leerdoelstellingen en planning van lessen.

Hier tegenover staat dat een adequate vergoeding moet voorzien worden voor de voorbereidingstijd en tijdsbesteding voor de organisatie van de lessen op het veld. Ook kan worden geleerd van educatieve concepten zoals de boerderijschool en is er nood om ook dit in Vlaanderen te gaan bekijken, Onderwijsconcept - Boerderijschool. Daarnaast is het ook interessant om bestaande platformen te gaan toepassen in de landbouwsector zoals het initiatief groeituin, waar STEM activiteiten worden gekoppeld aan vrijwilligerswerk van wetenschapper Home - Groeituin 5.0. Een meer structureel overleg of communicatiekanaal tussen scholen, landbouwers, mediërende actoren (leraren, ouders, bewoners, andere maatschappelijke groepen en organisaties) is een belangrijke voorwaarde om landbouweducatie meer concreet werkbaar te maken. Er zijn provinciale initiatieven zoals bijvoorbeeld in West-Vlaanderen (zie <https://www.metdeklasjeboerop.be/>) maar deze zouden op Vlaams niveau mogelijks versterkt moeten worden. Een inspiratiebron op dit vlak is het Nederlandse platform 'boerderijeducatie'(<https://www.boerderijeducatienederland.nl/>).

SAMENVATTING

Knelpunten	Opportunities
Landbouwenducatie wordt niet naar waarde geschat.	Vergoeding vragen voor bepaalde landbouwenducatie diensten
Landbouwenducatie wordt niet geïntegreerd in doelstellingen van onderwijs.	Overwegen om thema landbouw mee in eindtermen op te nemen.
Landbouw en scholen onbekend met elkaar.	Opzetten van een netwerk leraren-scholen-landbouwers. (zie voorbeeld NL)
Landbouw lokale bewoners onbekend met elkaar.	Lokale voedselstrategie als hefboom voor nieuwe netwerken van boeren en burgers.
Landbouwers zien zichzelf niet als 'leraar'.	Inzetten op pedagogische skills landbouwers (zie voorbeeld UK).

COÖPERATIES

Boer-burger samenwerkingen kunnen tot stand komen aan de hand van een coöperatieve samenwerking tussen boer en burger. Dit type samenwerking biedt heel wat vernieuwende mogelijkheden, met name ook voor initiatieven waarin samen geïnvesteerd wordt in een gemeenschappelijk project, niet zelden met collectieve en maatschappelijke belangen. Dit soort samenwerking kan worden aangewend voor gezamenlijke voedselproductie en/of verkoop, collectief grondgebruik, investeren in duurzame energie, mobiliteit en cultuur/vrije tijd. Ook wordt het mogelijk gemaakt om (bezoldigde) arbeid te herbekijken in functie van multifunctionele landbouw.

Als je als boer milieuvriendelijke maatregelen wil nemen, moet je er altijd zelf de financiële gevolgen van dragen. Het maakt je producten pakken duurder. Zolang mensen niet meer willen betalen, zie ik het niet goedkomen voor duurzame landbouw. De coöperanten hier zijn net vragende partij voor meer biodiversiteit, om kringlopen te sluiten, bomen te planten en koolstof op te slaan, én ze engageren zich op lange termijn, als aandeelhouder van het bedrijf. Dat vind ik een prachtige formule.'

(Boer, Pomona)

VOORWAARDEN

Voor het opzetten van een coöperatieve samenwerking wordt vaak - maar niet altijd - gebruik gemaakt van een coöperatieve vennootschap. Sommige initiatieven zoals Voedselteams (zie kader) maken echter gebruik van een coöperatieve gedachtegang, zonder gebruik te maken van de CV structuur. Daarnaast ontstaan ook heel wat nieuwe vormen van boer-burger samenwerking waarbij wel gebruik wordt gemaakt van een CVBA structuur en waarin zowel boeren en burgers vennoten zijn.

Een opvallende tendens is hoe in Nederland op dit moment een concept van Herenboeren op verschillende plaatsen wordt uitgerold (zie <https://www.herenboeren.nl>). Bij een dergelijk initiatief nemen een groep burgers uit een specifieke buurt het heft in handen om zelf een stuk grond te verwerven en deze aan te wenden om te voorzien in de eigen voedselconsumptie. Er wordt gewerkt met een coöperatieve structuur waarbij een 200 tot 250 huishoudens een stuk grond van 15-20 hectare verwerven en een kleinschalig gemengd boerenbedrijf tot stand brengen. Door het verwerven van de grond wordt deze gebruikt voor voedselproductie maar mogelijk ook voor de organisatie van workshops, mee-werkdagen, wandelingen, etc. Op deze manier wordt een multifunctioneel en lokaal verankerd traject tot uiting gebracht. De landbouwer wordt in een dergelijk model ofwel in dienst genomen en verloond voor zijn arbeid, of wordt mede-eigenaar en coöperant. Uiteraard moet er nog steeds 'betaald worden' voor de producten, en soms wordt een onderscheid gemaakt voor eigenaars/coöperanten en andere geïnteresseerde afnemers, waarbij coöperanten bv. een bepaalde reductie kunnen genieten. In Vlaanderen werd naar dit Nederlandse model Pomona opgericht, een coöperatie waarin zowel boeren als burgers in zetelen. Pomona heeft reeds een leerproces achter de rug en het loont de moeite om een aantal geïdentificeerde knelpunten te overlopen.

Vanuit juridisch standpunt vormt dit model weinig beperkingen omdat de CV structuur het mogelijk maakt om een grotere groep mensen - zowel burgers en boeren - samen eigenaar te maken van het productieproces. Mensen die lid zijn van de coöperatie kunnen steeds ook meewerken zolang deze arbeid past binnen de activiteiten vastgelegd in de coöperatieve structuur.

'Het voornaamste doel van de vennootschap is het verschaffen van een economisch of sociaal voordeel aan de vennoten ter bevrediging van hun beroeps- of persoonlijke behoeften (artikel 6, vennootschapsrecht).' Juridisch expert

Het opzetten van een coöperatieve vennootschap is sinds het invoeren van het nieuwe vennootschapsrecht op 1 mei 2019 veranderd en laagdrempeliger in die zin dat het minimumkapitaal van 18.550 euro niet langer vereist is. Men spreekt nu dus over een CV (Coöperatieve vennootschap) in plaats van CVBA (Coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid).

De focus ligt terug meer op het coöperatieve aspect, i.e. het doel moet zijn om aan de behoeften van de aandeelhouders te voldoen en/of hun sociale en economische activiteiten te ontwikkelen. Wel is het zo dat er nog steeds drie vennoten vereist zijn voor de opstart van een coöperatie (<https://www.liantis.be/nl/zelfstandig-worden/ondernemingsvorm-kiezen/cvba>).

KNELPUNTEN EN OPPORTUNITEITEN

De CV maakt het mogelijk om een duidelijk afsprakenkader te maken op vlak van verdeling van aandelenstructuur, aansprakelijkheid, verdeelsleutel eigenaarschap, uitstapscenario's, etc. Het voordeel is dat men een democratische besluitvormingsprocedure kan integreren, maar dit maakt het tevens tijdsintensief en zeer belangrijk om transparante regels te omschrijven. Een kader dat zeer nuttig is in het opzetten van een dergelijke structuur werd ontwikkeld door Gibson et al. (2013). In dit model worden volgende aspecten systematisch overlopen: toegang, gebruik, voordeel, zorg, verantwoordelijkheid en eigendom. Een knelpunt is dus dat HET een tijds en kennisintensief proces is, waarbij zonder de ontwikkeling van een (financiële, maatschappelijke, beleidsmatige) incentive om dergelijk kennis-intensief proces te faciliteren dergelijke samenwerkingen niet veel verder of zeer traag zullen evolueren.

Momenteel werkt Pomona samen met o.a. RURANT om ook deze coöperatieve structuur in de provincie Antwerpen uit te rollen en meer mensen te sensibiliseren om een dergelijke coöperatieve structuur op te zetten (<https://www.rurant.be/projecten-en-diensten/burgerboeren>). Net zoals bij landbouweducatie zien we dus wel op regionaal vlak bepaalde initiatieven ontstaan maar het ontbreekt voorlopig nog aan een meer structureel Vlaamse aanpak. Mogelijks kan de Vlaamse voedselstrategie, andere lokale voedselstrategieën of hier een antwoord bieden.

Een ander knelpunt is dat bestaande initiatieven zoals voedselteams of CSA's gebaseerd zijn op een coöperatief gedachtegoed, maar niet werken met de CVBA structuur niet kunnen genieten van dezelfde mogelijkheden en dus moeten gebruik maken van de meer beperkende vzw structuur. Een mogelijke opportuniteit zou bijgevolg kunnen inhouden dat CSA's of andere reeds bestaande landbouwbedrijven gebaseerd op een coöperatieve logica gebruik maken van deze juridische structuur om op een meer gestructureerde samenwerking aan te gaan met de burgers-consumenten verbonden met het bedrijf.

Een opportuniteit zou kunnen zijn dat - in analogie met het model van de producenten en brancheorganisaties zoals die binnen het GLB worden opgericht - ook ruimte is om middelen te voorzien aan landbouwers om te gaan werken met een coöperatieve structuur maar met de actieve inbreng van burgers, bijvoorbeeld door te streven naar lokale of regionaal ingebedde voedselsystemen of netwerken.

VOEDSELTEAMS

Het netwerk Voedselteams werd opgericht in 1996 en ontstond uit een samenwerking van voedselproducenten en -gebruikers. Ze zijn een sociaal-culturele beweging die mensen activeert met betrekking tot duurzame voeding. Voedselteams zijn een sociaal culturele beweging die burgers en boeren activeert en verbindt om samen een voedselsysteem op te bouwen dat eerlijk, gezond en duurzaam is van zaadje tot bord.

Een Voedselteam is een groep mensen die samen voedsel aankopen bij lokale producenten en dat wekelijks afhalen in een gemeenschappelijk depot. Een team organiseert zich autonoom en is op die manier baas over het eigen voedsel. Het is een eerlijke en gemakkelijke manier om je eten lokaal aan te kopen en zeker te zijn van de kwaliteit ervan.

Voedselteams zijn regionaal georganiseerd. Iedere regio heeft zijn eigen werking, maar de basis is overal dezelfde:

- Een kerngroep vult enkele vaste taken in.
- Leden bestellen zo regelmatig mogelijk via de webwinkel.
- Leden betalen jaarlijks lidgeld, een teambijdrage en maandelijks hun bestellingen.
- Producten worden wekelijks in één gemeenschappelijk depot afgeleverd.
- Leden staan in voor een vlotte depotwerking.

SAMENVATTING

Knelpunten	Opportunities
Coöperatieve samenwerking boer-burger nog onbekend.	Communicatie en subsidies (bv. GLB) voor (opzetten van) boer-burgers coöperaties.
Coöperatie vereist duidelijk regelkader en dit is tijdsintensief.	Onderzoek en begeleiding rond opzetten coöperaties verder stimuleren.
Initiatieven met coöperatieve gedachtegangen werken zonder CV statuut.	Communicatie en subsidies (bv. GLB) voor (opzetten van) boer-burgers coöperaties.

Dit rapport vertrok vanuit de opportuniteit om de samenwerking tussen boeren en burgers te versterken, met de vele voordelen die daarmee gepaard gaan. We zijn nagegaan hoe bestaande barrières kunnen worden omgebogen naar kansen. Tijdens het onderzoek zijn we gaandeweg tot de conclusie gekomen dat er heel wat fascinerende en innovatieve vormen van boer-burger samenwerking bestaan, maar dat deze enerzijds botsen op juridische en beleidsmatige beperkingen en anderzijds ook gewoon onvoldoende worden benut of gekend zijn. Voor beide aspecten worden in dit rapport verschillende aanbevelingen geformuleerd.

De juridische grenzen uitgetekend rond arbeid, vrijwilligerswerk en samenwerking worden te weinig geënt op het maximaliseren van maatschappelijke winst, en worden vaak bekeken vanuit de arbeidsverhouding tussen werkgever en werknemer. Deze logica is uiteraard verdedigbaar vanuit het arbeidsrecht en noodzakelijk in het detecteren van misbruik, **maar vereist een aanvullende logica die proactief werkt rond het verbeteren van de mogelijksvoorwaarden om via gedeeld initiatief (tussen boer en burger) publieke diensten te realiseren.** Alhoewel er wordt gesproken over statuten zoals 'burgerinitiatief', 'vrijwillige inzet' en 'gemeenschapsdienst' behoeven deze verdere uitwerking. Anderzijds kan een wetgeving mensen nooit verbieden om kennis, middelen en energie uit te wisselen zolang wordt duidelijk gemaakt dat dit gebeurt op een evenredige en gelijkwaardige basis. Het was een uitdaging om 'out of the box' te denken, en een belangrijke aanbeveling is om hier tijd en ruimte te voor te voorzien bijvoorbeeld in de vorm van een **taskforce rond het verbinden van landbouw en maatschappij. Elk van de 5 samenwerkingstypes besproken in dit rapport kunnen daar nader worden bekeken.**

Onze **survey toonde aan** dat er **vanuit de landbouwers wel degelijk belang en interesse wordt gehecht aan boer-burger samenwerking** maar dat **mediërende instanties zoals overheid, onderzoek en middenveld hun aandeel hierin onvoldoende waarmaken.** Het thema van boer-burger samenwerking is sterk onderbelicht en wordt niet gezien als een belangrijk verder uit te werken doel.

We toonden aan dat er een dringende nood aan ondersteuning is vanuit lokale en regionale overheden voor de uitwisseling van diensten, kennis en samenwerking tussen lokale landbouw en burgers. Dit kan door het in contact brengen van burgers en boeren en **het in rekening brengen van de voordelen** die boer-burgersamenwerkingen op vlak van zorg, educatie, natuur-inclusieve landbouw en korte keten tot stand brengen, en deze vervolgens op een meer directe manier te koppelen aan doelstellingen in beleid en maatschappij. Op lokaal niveau kan deze vorm van ondersteuning direct worden verbonden aan **de ontluikende voedselstrategieën waar vaak wordt gesproken over korte keten maar slechts zelden het doel en potentieel van boer-burgersamenwerking wordt meegenomen.**

Ook in **een ruimtelijke context, zoals bij de gebiedsgerichte werking** die we voorzichtig zien ontwikkelen in het kader van de landschapsparken, zal boer-burgersamenwerking een essentiële voorwaarde zijn in het opbouwen van een gedeelde intentie en identiteit in een bepaald gebied. Hier zal de nadruk ook komen te liggen **op het opzetten van een dialoog tussen boer en burger**, waarbij naast de specifieke opgaven eigen aan een gebied en ruimtelijke visie, de samenwerkingsmodellen die in dit rapport werden besproken ook als inspiratie kunnen worden meegenomen.

Ook het Vlaams beleid zou hier mede op kunnen inspelen door boer-burgersamenwerking meer expliciet op de agenda te zetten en het te zien als een lange termijn strategie in het faciliteren van het aanpakken van publieke problemen rond stikstof, mest en biodiversiteit. Dit vereist een geïntegreerde coördinatie zoals we die terugvinden bij de intenties van **het Vlaamse Voedselbeleid. Maar ook vanuit innovatie, GLB en plattelandsbeleid liggen veel kansen om meer in te zetten op het versterken van het lokale voedselnetwerk en het verbinden van boer en burger.**

INNOVATIEVE BOER-BURGER SAMENWERKING

Tijdens deze operationele groep werd een call gelanceerd met als doel om landbouwers middelen te geven om zelf te experimenteren en aan de slag te gaan met innovatieve acties die leiden tot nieuwe vormen van boer-burger samenwerking. Ondanks de wat moeilijke timing voor landbouwers (juni-augustus) werden toch negen kwalitatieve voorstellen ingediend, waarvan er helaas slechts drie konden worden gegund. De drie projecten die vanuit deze operationele groep worden ondersteund, leunen elk bij een ander aspect aan rond boer-burger samenwerking.

Het Limburgs fruitbedrijf '**Gezond van bij ons**' gaat de uitdaging aan om zich te richten naar de organisatie van teambuilding op hun bedrijf. De teambuildings houden in dat de burgers actief in contact komen met de werking van het bedrijf (fruitbomen snoeien, bomen aanbinden, dunnen of plukken fruit, onderhoud mosterdveld, drogen/zeven/verpakken van het mosterdzaad, snoeien, eigen confituur maken, appelbappel, mosterd afvullen, enzovoort). Dit onder begeleiding van de boer en steeds met uitleg over het bedrijf en het product. Het project is een mooi voorbeeld van hoe landbouweducatie kan worden ingebouwd in een verdienmodel van korte keten en verbreding.

Hof ter Dreef is momenteel een bioboerderij die met funding vanuit deze operationele groep omgevormd zal worden naar een sociale coöperatie: burgers kopen aandelen van de boerderij en hebben evenveel beslissingsrecht als de boer (wat zal er geteeld worden, op welke activiteiten zetten we in, etc.). Samen met de coöperanten richt de boerderij zich op activiteiten zoals: workshops met scholen, kookworkshops, stages, het opzetten van bloemrijke akkerranden, etc. Dit project is een pionierswerk op vlak van het omvormen van bestaande landbouwbedrijven naar een coöperatie van boeren en burgers.

Het laatste project wordt uitgevoerd door **CSA de Molenkouter** en een pas afgestudeerde boer die wil nagaan wat de rol en het draagvlak kan zijn voor een boer-begeleider, die als een brugfiguur tussen de community en de boer fungeert. Veel landbouwers merken dat zij spontaan vragen krijgen van CSA leden of omwonenden rond educatie, zorg en sociaal-culturele activiteiten. Ze zouden hier graag op ingaan, maar hebben geen tijd. Hierop kan worden ingespeeld door de boer-begeleider, die vanuit affiniteit met de landbouw, de verschillende noden van zowel burgers als van de boer op zich kan nemen en daarrond kan werken. In het project zullen in dit kader (samenwerking met een boer-begeleider) verschillende activiteiten worden georganiseerd en wordt nagegaan of er een vzw met dit doel kan worden opgezet. Doorheen het rapport werden trouwens grotendeels sfeerbeelden gebruikt van samenwerkingsdagen met burgers, georganiseerd door CSA de Molenkouter in het kader van dit project.

Tot slot willen we nog meegeven dat deze operationele groep zich enkel heeft gefocust op het in kaart brengen van boer-burger samenwerkingen m.b.t. onbetaalde arbeid. Volgend onderzoek zou zich kunnen toespitsen op betaalde arbeid, zoals seizoensarbeiders, flexi-jobs. Welke modellen zijn er daar? Wat zijn de knelpunten en mogelijke kansen?

Meer informatie?

Website Departement Landbouw en Visserij:

<https://lv.vlaanderen.be/subsidies/scholen-groeperingen-vzws-organisaties/europees-partnerschap-voor-innovatie/oproep-2020>

Contacteer:

Maarten.Crivits@ilvo.vlaanderen.be

Carla.Mingolla@ilvo.vlaanderen.be

Europees Landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert
in zijn platteland

ILVO
Instituut voor Landbouw-,
Visserij- en Voedingsonderzoek